

műben váltak irodalmiságukban kitapinthatóvá, például az alábbi szövegrészletben: „Reggelenként, mikor ébredezni kezdtem, mindig eszembe jutott, milyen jó volna lemenni lángosért. Hétkor-fél nyolckor kéne lemenni, álmosan, püffedt arccal... Olyankor kora reggel még csak az alagsori karbantartók kávéznak a pultnál, vastag kötött sapkában és meggöngyödvé, mert örökké a fejük fölött sejtik a forró termálvízről zümögő vascsöveket... Nem is igazán értem, min is buktak el ezek a szerény tervek, de tény, hogy még órákig hevertem felálomban az ágyon, és a fokhagymás lángosról meg a Lukács fürdő kertjéről képzelődtem.” – És ha balga módon nem vennék tudomást a közember, a szerző és a narrátor különbözőségeiről, hát lelkesen ezt javallanám Péterfynek: „Kelj fel ágyadból, és nézz szét, »szemedben éles fény legyen a részvét« [Kosztolányi]! S meglásd, mindez élted s művészeted hasznára válik.” De mivel tisztában vagyok a fent említett differenciákkal, hát nem mondok semmit. Mindazonáltal e kritikában kiemelt „egzisztenciális” mozzanatok fontos komponensei a leíró én alkotásainak, s így nem elhanyagolható, sőt igenis hangsúlyozandó a látás adományának szerepe, noha ez ugyanúgy veszélye is lehet – mind értelmezésemnek, mind Péterfy további pályájának. Ám egyelőre talán az utóbbi kiaknázható, számos formavariánst is mozgósító lehetősége, a látás (tapasztalat) és az írás (irodalom) összebékítésének kezdőállomása.

Bazsányi Sándor

BENEDEK ISTVÁN GÁBOR: A KOMLÓSI TÓRA

Dan Könyvkiadó, 1994. 123 oldal, 400 Ft

Hogy kerül Chagall KERESZTREFESZÍTÉS SÁRGÁBAN című képe egy olyan novelláskötet címlapjára, melyet egy alföldi szlovák falu huszadik századi történelme ihletett? A festő, aki gyermekkorát egy ukrán falucskában töltötte, egész életében otthoni élményeit dolgozta fel képein, kézenfekvő tehát a képzet-társítás: a novelláskötet szerzője hasonlókép-

pen viszonyul a gyermekként Tótkomlóson szerzett élményeihez.

Ami azonban talán ennél is fontosabb a borítón lévő kép és a kötet novellái közti összefüggésben: előrevetíti az olvasó számára, hogy újabb adalékot kap majd a vidéki zsidóság életéhez. Benedek rokonai, ismerősei, barátai elbeszéléseinek segítségével történeteket rekonstruál az elmúlt évtizedek vagy az előző század komlói eseményeiből. Munkája hitelességének esélyeit csak növeli, hogy „adatközlői” – szlovákok, magyarok, zsidók egyaránt – egyszerű, hétköznapi szereplői annak a korszaknak, melyet huszadik századi történelemnek neveznek az oly gyakran átírt tankönyvek.

Gyűjtései nyomán Benedek úgy írt novelláiban a szlovákok és zsidók együttéléséről, mintha az természetes, olvasmányos kiegészítése volna az olykor sarkosan fogalmazó történelemkönyveknek. Hasonló módon értelmezi és ábrázolja a faluban hajdan megtörténtekeket, mint ahogy Chagall festette meg a kürtöt fújó angyalt, a kék, idomtalan nyakú lovat vagy a sárga mezőben lebegő embereket. Az írónak a nyelv eszközeivel kell elérnie ezt a különös hatást. A novellák szereplői a világljáró rokonok, és a képzelet segítségével pillanatok alatt kirepülnek a cselekmény kiindulópontjával szolgáló komlói környezetből, hogy visszatérjenek oda, ahol igazán biztonságban érzik magukat. A haszid történetek, a vallási bölcsességek, valamint a népmesék fantáziavilága oly arányosan keverednek a történelmi tényekkel, hogy magunk is elhisszük, századunk első felében még léteztek az együttélésnek ilyen „tündérszigetei”.

Vizsgáljuk meg ezeket az alkotóelemeket külön-külön is. A történelmi tények röviden a következők: a XVII. század közepén szlovák telepések népesítették be Tótkomlóst, ahová a következő század végétől folyamatosan zsidó családok is költöztek, főleg Kárpátaljáról és a Délvidékről. Az askenázi és szefárd zsidók némi védettséget élveztek a kisebbségi sorsban velük osztozó szlovákok között, s rövidesen a falu polgárságának gerincét alkották. Benedek a ZSIDÓ TÖRTÉNET című novellájában a következőképpen magyarázza ezt: „Az ok önmagában keresendő: a szlovákok is kisebbségi sorban éltek, tehát fel sem merült körükben, hogy lenézzék, hátrányosan megkü-

lönböztessek a zsidókat. Ha akadt is hőzöngő szlovák, gőgjét a falu határain túl akár azonnal is visszakaphatta, hiszen az illető szlovák ember családnévét már Oroszában sem tudták kiejteni, nem-hogy Szegeden. Rossz magyarságán nevettek, öltözködését gúnyolták... Így esett, hogy a 12 ezer lelket számláló Tótkomlóson a lakosság túlnyomó többségét alkotó szlovákok és a zsidó betelepültek olyan testvéri megértésben éltek, mint a mesében. Például, aminek már magam is tanúja vagyok (voltam, persze), 1944-ben Tótkomlósnak mindössze egyetlen nyilas szlovákja akadt, a részeges borbély, aki aztán az 1947-es lakosságcsere idején szegényében át is költözött Kassára.”

Ez utóbbi mondat már a falu életében bekövetkezett fordulat két legfontosabb dátumát is tartalmazza. A holocaust után csak néhány iparos tért vissza a faluba, a jobb módúak – még ha túléltek is a tragédiát – elhagyták szülőföldjüket. Kettészakadt a szlovákok közössége is, hiszen 1947-ben közel négyezren települtek át Csehszlovákiába, s helyükre felvidéki magyarok érkeztek. A helyi zsidó diaszpóra végső eltűnéséről a kötet címadó novellájából értesülünk, amely az antiszemitizmus újbóli kiütkezésének jeleit is bemutatja az utolsó komlói kántor 1956 őszi útjának hányattásaiban. A szlovákok asszimilálódása pedig napjainkban is zajlik, végképp eltüntetve ezzel azt a közeget, mely e novellák alapjául szolgált.

Szerencsére Benedek nem nosztalgiazik, s távol tartja magát az üres közhelyektől akkor is, amikor a zsidó közösség vallási kötelekeinek fellazulásáról beszél. Inkább ironikus, amikor azt tapasztalja, hogy a Tórához való hűség elvét néhány egykori hitsorsosánál a „Hűség a párthoz, hűség a néphez” jelszava váltotta fel. Pedig a Tóra és a szombatok szentsége minden novellájának sarkköve, nem is beszélve a haszid történetekben oly sokszor megcsodált népi bölcsességek tanításairól. A vidéki zsidóság pusztulása olyan vallási erózió megindulását is eredményezte, melyről ritkán szólnak a holocaust utáni feldolgozások. A KOMLÓSI TÓRA című novella igen nyíltan szól olyan – zsidók és zsidók közötti – nézetkülönbségekről, amelyek az ötvenes években voltak jellemzők, de hatásuk máig is eltart. Benedek szinte észrevétlenül táplálja olvasójába a hagyomány tiszteletét, mint az

egyetlen tudást, melynek segítségével valami is megérthető az ősök tetteiből.

A haszid történetek hatását feltételezhetjük például a CIDÁKLI című írásban. „Mindenhez szerencse kell, a gazdagsághoz kiváltképp” – kezdődik a novella. E népi bölcsesség példabeszéde tulajdonképpen maga a történet, mely Lazarovitsch Lipót (később Leopold) tanulságos esetét meséli el. Szülei az első világháború veszélyei elől menekítették Svájcba, ahonnan gazdagon tért haza, később Békéscsabára költözött, ahol herkedését megnyitotta. Itt szövődött különös kapcsolata Anyicskával, egy komlói cselédlánnyal. E világi történetbe lép be hirtelen egy szakrális ruhadarab, a cidáklí, s hoz váratlan fordulatot. A mit sem sejtő Leopold egy nap megtalálta apja cidáklíját lakásában, s mivel ez a zsidó férfiak legféltettebb, legbizalmasabb ruhadarabja, ez a bizonyíték a titkon szeretett szlovák lány és apja kapcsolatáról a falu népének elég volt. Benedek azonban saját „olvasatát” osztja meg velünk: szerinte Anyicska annyira szerette Leopoldot, hogy nem akarta vallásától elszakítani, s ezzel a „trükkkel” tértette vissza hitére a fiatalembert. Minden kijelentésben tehát az a gondolat a legfontosabb, mely nem tárulkozik fel azonnal a halandók számára.

Különös időutazás a VENDÉG című novella, melyben megelevenedik Bródy Sándor alakja. A már országosan ismert és elismert író egyetlen Tótkomlóson töltött napját meséli ebben a történetben Benedek. A Braun család távoli rokonaként először idős zsidókkal akar találkozni, s az ősi vallási szokásokat tanulmányozni, aztán egy könnyed kaland reményében látogat el a Komló étterembe, ahol egy csinos szlovák leány csábitja a híres embert. A vége akár egy tragikomikus egyfelvonásosé: nem történik semmi különös az író és a lány között, s Bródy szomorúan konstatálja, hogy az idő nem kímél senkit. Másfél évvel a halála előtt történt mindez.

Az írónia legerősebben a GRAMMOSZ című novellát jellemzi. Célpontja a szerző édesapja, akit jó szándékú, ám befolyásolható emberként mutat be a történet. Érdekes, hogy az ötvenes évekről szóló történetek főhősei szinte valamennyien hasonló karakterek. A szerző édesapja például majdnem önkéntes-

nek jelentkezett Görögországba, amikor a párt felkérte erre. A megoldást végül a józan gondolkodású feleség szorgalmazta azzal, hogy felvázolja férjének a „jövőt”: „*A toborzással összegyűjtesz ezer embert. Elindultok. Ott álltok az Olümposz vagy a Grammosz alatt. Te rohamot vezényelsz, mert hiszen minden háborúban van roham. És győztök is. De az ezredből meghal ötven ember. Mert egy rohamnál ez a minimum. Csak-hogy ennek az ötven embernek idehaza felesége, anyja, apja, két-három gyereke van. S ők megkapják a te igen tisztelt aláírásoddal az értesítést, hogy immáron özvegyek, árvák, támasz nélkül valók. Hát vállalod ezt? Hogy ők aztán eljönnek hozzád, és a gyermekeimen kérjék számon, hogy született Braun Hugó mit tett velük?*” A férj természetesen nem ment sehová.

A cél, hogy az írott szó segítségével megmentsen valamit egy hajdan békésen polgárosuló falu múltjából, nem lett volna elérhető az eredeti narrációs formák megtartása nélkül. A szájhagyomány útján terjedt s az emlékezetben töredékesen megmaradt történeteket kis változtatásokkal gyúrta egyé a szerző. Benedek inkább krónikása, mint megteremtője annak a világnak, melynek csak gyerekként volt igazi részese. Mesés fordulatokat, népi humort, titokzatos viszonyokat épít be történeteibe a lehető legkisebb változtatásokkal, hogy a mese sava-borsa el ne vesszen.

Szincsök György

„MARADÉKOK ÁRUHÁZA”, AVAGY MIKOR UTAZZUNK BULGÁRIÁBA?

Fenyő Miksa: *Önéletrajzom*
A kötetet gondozta Bodri Ferenc
Argumentum, 1984
262 oldal, 360 Ft

Tizenkét esztendővel ezelőtt a Balkánra mentünk nyaralni. Előbb Görögország, a számomra addig ismeretlen Hellász tengerpartján sátoroztunk, majd közvetlenül azután Bulgária következett. Akkor, azon a nyáron

éreztem a mostanihoz hasonlóan, miután elolvastam a nemrégiben megjelent Fenyő Miksa-memoárt.

Századfordulós irodalmi érdeklődésem egyik leggyakrabban forgatott olvasmánya az a kötet, amelyet Vezér Erzsébet 1975-ben rendezett sajtó alá Fenyő Miksa visszaemlékezéseiből és levelezéséből. A FELJEGYZÉSEK ÉS LEVELEK A NYUGATRÓL című gyűjtemény kincsesbánya. Olyan ember könyve, aki a modern magyar irodalom bölcsője körül bábáskodók egyike. Egyidős Adyval, Krúdy, Móricz, Kosztolányi, Karinthy, Tóth Árpád, Kaffka Margit, Babits, Füst Milán, Kassák, Szabó Lőrinc, József Attila pedig fiatalabb nála. Fenyő Miksa mindegyikőjüket ismerte. Ő a Nagy Túlélő. Osvát Ernő barátja; a FELJEGYZÉSEK-ben olvasható a „szerkesztők szerkesztője” leghitelesebb portréinak egyike, akárcsak Ignotusé, Kosztolányié, Babitsé, Móriczé. És ezért persze a *Nyugattal* foglalkozók sem kerülhetik meg a könyvet.

Mondom, a FELJEGYZÉSEK szinte kimeríthetetlen forrás. Kordokumentum. Kordokumentum Fenyő Miksa önéletrajza is. De hogy kincsesbánya volna? Forrás?

Nem hiszem.

Pedig az elején még annak ígérkezik.

„*Később is mindig tapasztaltam, hogy későn jöttem a világra, mindent elírtak előlem. Kevés embert rettent ez el – az írások száma geometriai arányban növekszik; az olvasóké csak aritmetikai arányban.*” Az ÖNÉLETRAJZOM-nak ez a belőle kiemelt idézet lehetne a mottója. Az egyetlen mű, amiről biztosan nem maradt le Fenyő Miksa, amit nem irtak el előle, vitathatatlanul a saját életrajza volt a hatvanas években. Ennek megírására vállalkozott – talán a huszonegyedik órában, gondolhatta – a szellemileg friss aggastyán. Önéletrajzi ihletésű regényei, a HALÁLTÁNC és a JÉZUS IS DP VOLT után végre mindenféle formai kötöttség nélkül kívánt vallani önmagáról. „*Manapság minden nagy embernek megvannak a maga tanítványai – hívja fel a figyelmet Oscar Wilde A KRITIKUS MINT MŰVÉSZ című dialógusában –, és mindig Júdása az, aki az életrajzát megírja.*” Fenyő Miksa, Jókaihoz, Móriczhoz hasonlóan, saját maga „árulta el” saját magát. Fontosnak érezhette, hogy elmondja, milyennek látja önmagát, kortársaihoz képest különösen hosszú életét.